

ÕPPIJAKESKSE SISSEASTUMISPROTSESSI KORRALDAMINE KUTSEÕPPEASUTUSES

Hea lugeja!

Eesti elukestva õppe strateegia¹ üheks eesmärgiks on luua kõikidele Eesti inimestele nende vajadustele ning võimetele vastavad õpivõimalused kogu elukaare jooksul, et end seeläbi teostada nii ühiskonnas kui ka pereelus. Kutsehariduses on loodud mitmekesised ja võimetekohased õppekavad uute teadmiste ja oskuste omandamiseks väga laiale sihtrühmale ja kuigi järjest enam inimesi on suundumas kutseõppesse, on samas väga sage ka õpingute katkestamine.

Haridussilma² portaali andmetel jätab esimesel õppeaastal oma õpingud pooleli iga viies õppima asuja. Kuigi katkestamine on sagedasem täiskasvanute seas, tuleb eraldi rõhutada just noorte õpingute katkestamise probleemi, kuna see on tõsisemate tagajärgedega nii noore enda kui ühiskonna jaoks tervikuna. Kuigi kutsekeskhariduse katkestamine on viimastel aastatel vähenenud, on Eestis negatiivse trendina kasvamas madala haridustasemega noorte osakaal - keskharidust ei ole suutnud omandada iga viies noor. Ehkki õpingute katkestamise põhjused võivad olla väga erinevad, võib öelda, et alati ei ole õppija poolt eriala valik olnud läbi mõeldud ja piisavale infole tuginev. Õppetöös osalemist võivad pärssida ka mitmesugused probleemid, sh tulenevalt inimese erivajadusest.

Erinevate osapoolte põhjendatud ootus on, et õppima asuksid teadlikult eriala valinud õppijad, kellel on olemas eeldused (võimed, huvid, väärtused jne) valitud eriala omandamiseks ja valmisolek leida endale edaspidi rakendus õpitavaga seotud töövaldkonnas. Et õpe vastaks kõikide ootustele - eelkõige aga õppija enda ja kutseõppeasutuse omadele - on vajalik erinevatest aspektidest lähtuvalt mõtestada kooli sisseastumisprotsess. Hästi korraldatud sisseastumisprotsessi abil on võimalik mitmete probleemide tekkimist ennetada ning seeläbi suurendada eduka lõpetamise tõenäosust. Käesolev materjal on koostatud eesmärgiga pakkuda kutseõppeasutustele ideid sisseastumisprotsessi tõhustamiseks. Teksti täiendavad viited teemakohastele linkidele.

Agnese Pihlak, Virve Kinkar, Mare Lehtsalu,
Kaie Piiskop, Kristina Orion, Ülle Nõmmiste (SA Innove)
Kadri Joost (Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus)

Tallinn 2017

¹ Eesti elukestva õppe strateegia 2020, leitav <https://www.hm.ee/sites/default/files/strateegia2020.pdf>

² HaridusSilm, leitav <http://haridussilm.ee/>

SISUKORD

Sisseastujate mitmekesisus	3
Vastuvõtu protsessi korraldamine	4
Kooli koduleht - oluline infoallikas tulevasele õppijale	4
Vastuvõtu kord	5
Komisjoniliikmete ettevalmistus ja tegevus	5
Karjääri kujundamise pädevuste mudel ja sellel põhinev vestlus	6
Praktilised ülesanded ja proovitöö (töökatsed)	8
Vastuvõtt töökohapõhisesse õppesse	9
Haridusliku erivajadusega sisseastuja	9
Muukeelse ja välispäritolu sisseastuja hindamine	11
Info koondamine, analüüs ja sisseastujale tagasiside andmine	12
Koolimeeskonna refleksioon peale vastuvõtuperioodi	15
Koostöö erinevate huvigruppidega	15
Koostöö üldhariduskoolidega	15
Koostöö koolivälise nõustamismeeskonnaga	16
Lapsevanemate kaasamine	17
Kokkuvõte	18

SISSEASTUJATE MITMEKESISUS

Kutseõppesse asuvad õppima erineva haridusliku tausta ja motivatsiooniga inimesed. Haridusteed tullakse jätkama nii vahetult üldhariduse omandamise kui ka pikema õppimisest eemaloleku järel, soovist omandada lisaks olemasolevale uus eriala või täiendada ülikoolis õpitut praktiliste oskustega. Õppima asumist võib tingida tööturu muutumisest tulenev vajadus uute oskuste või eriala järele ja teised sotsiaalsed või majanduslikud põhjused. Erineva vanuse, õpi- ja töökogemusega, kultuuritausta ja emakeelega õppuritest koosnevad õppegrupid on kutsekoolides muutumas tavapäraseks.

Alates 2013. aastast, mil jõustus uus kutseõppeasutuse seadus, on loodud eeldused vähemalt 22aasta vanustele põhihariduseta isikutele kutsekeskhariduse tasemel õpingute alustamiseks tingimusel, et kutseõppeasutus tunnustab nende varasemat õpi- ja töökogemust põhihariduse tasemele vastavaks³. SA Innove on koostanud juhendmaterjali⁴, mis on mõeldud kutseõppeasutustele abistamiseks neid vähemalt 22aasta vanuste põhihariduseta isikute põhihariduse tasemele vastavate kompetentside olemasolu tuvastamisel, luues eeldused katkenud haridustee jätkamiseks ja õpingute alustamiseks kutsekeskhariduse õppekaval.

Kutseõpe on üks sobivatest valikutest ka haridusliku erivajadusega (edaspidi HEV) õppijatele, kelle seas võib olla nii õpiraskusega, käitumishäire kui ka näiteks psüühilise erivajadusega inimesi. Olenemata õppija eripärast peavad võrdsed võimalused ja sobivad tingimused olema tagatud kõigi jaoks, seda enam, et uuringufirma Centar on oma 2016. aasta uuringus⁵ leidnud, et ligi 90% põhikooli lõpetanustest, kel on Eesti Hariduse Infosüsteemis (EHIS) HEV märke, suundub edasi õppima kutseõppesse. Tendentsi, et HEV õppija suundub peale põhikooli pigem kutseõppesse, on sama uuringu autorid täheldanud ka Soome statistikat uurides. 2017/2018 õppeaasta sügise seisuga õppis Haridussilma² andmetel HEV õpilasi 24 kutseõppeasutuses ning nende arv ulatus 996ni, mis on 4,1% kõikidest kutseõppijatest. HEV õppijate arv on aastate lõikes püsinud samas suurusjärgus.

Suurenemas on aga nende õppijate arv, kelle eesti keele oskus on ebapiisav õpingute alustamiseks. Kui veel 2015/2016 õppeaastal oli selliseid õppijaid üle Eesti 79 ja õppeaastal 2016/2017 oli 135, siis käesoleval õppeaastal 2017/2018 on ebapiisava eesti keele oskusega õppijate arv tõusnud 168ni. Muu emakeelega sisseastujate arvu tõusu põhjuste kohta võib spekuloida, kuid sellest hoolimata on koolid järjest enam hakanud antud sihtrühmale tähelepanu pöörama. Samuti on tõusev arv seotud ilmselt sellega, et kui varem polnud koolidel võimalik muukeelse õppija kohta EHISesse märget teha, siis mõned aastad tagasi see võimalus loodi. Eesti keele ebapiisava oskusega inimeste puhul on oluline aga see, et tuvastatud saaks toe vajadus ja varasemad oskused-teadmised.

Õppijate mitmekesisus on kutseõppeasutuse jaoks nii väärtus kui ka väljakutse. Erineva tausta ja kogemusega õppijad täiendavad üksteist, võimaldavad saada uusi kogemusi ja arendada ennast õpetajana. Samas on see kooli jaoks ka proovikivi, sest iga õppija ootustele ja individuaalsusele vastavat õpet on keeruline korraldada. Keskenduda tasub aga positiivsele.

³ Kutseõppeasutuse seadus §22, leitav <https://www.riigiteataja.ee/akt/104072017038>

⁴ Innove loodud juhendmaterjalid, leitavad <http://www.innove.ee/et/kutseharidus/juhendmaterjalid>

⁵ HEV õpilaste kaasava hariduskorralduse uuring, leitav <http://www.centar.ee/case-studies/haridusliku-erivajadusega-opilaste-kaasava-hariduskorralduse-uuring/>

VASTUVÕTUPROTSessi KORRALDAMINE

Õiguslikult reguleerib õppija vastuvõtmist kutseõppesse Haridus- ja Teadusministri määrus „Õpilase kutseõppeasutusse vastuvõtu kord“⁶. Iga kutseõppeasutus loob õppekasvatustöö reguleerimiseks oma õppekorralduseeskirja, milles muuhulgas on kirjeldatud kooli vastuvõtu kord. Lisaks sellele on õppekorralduseeskirjas kirjeldatud põhimõtted, kuidas arvestatakse sisseastuja varasemaid õpinguid ja/või töökogemusi ning kuidas ja millist tuge õppijale pakutakse. Nii kooli õppekorralduseeskiri kui ka sisseastumiseks vajalikud vastuvõtutingimused avalikustatakse kooli kodulehel.

KOOLI KODULEHT - OLULINE INFOALLIKAS TULEVASELE ÕPPIJALE

Kooli koduleht on oluline ja paljudele huvilistele hõlpsasti kättesaadav infoallikas, turunduskanal, n-ö visiitkaart, mis kujundab esmamulje koolist ja loob emotsionaalse suhte. Lisaks infole väljenduvad seal ka kooli väärtused, näiteks suhtumine tulevasse õppijasse.

Hea veebileht sisseastumisprotsessi seisukohalt on õppijakeskne. Piisav ja grupeeritud info ning lihtne navigeerimine peaksid võimaldama ka esmakordsel külastajal või piiratud infootsimise oskusega inimesel leida kiiresti (sh ka nutiseadmete vahendusel) vastused olulistele ning otsuseid mõjutavatele küsimustele. Kaalutletud otsuse tegemist toetab täpsustav info sisseastumisega seotud küsimustes:

- Milliseid õppimisvõimalusi ja millisele sihtrühmale kool pakub?
- Mida ja millal peab tegema õppima pääsemiseks?
- Millised dokumendid, kellele, kuidas ja millal tuleb esitada?
- Kuidas arvestatakse varasemaid õpi- ja töökogemusi?
- Kas on vaja esitada erialale sobivust väljendavaid tõendusmaterjale, mille valmistamiseks või kogumiseks on vaja rohkem aega (nt diplomid, tunnistused, portfoolio jm)?
- Kas on loodud võimalus sisseastujal oma arengupotentsiaali hinnata ja kasutada (nt teha mingit osa ülesannetest enne vastuvõttu, soovi ja/või vajaduse korral harjutada, õppida juurde)?
- Millist tuge pakub kool enne vastuvõttu (nt keeleõpe, valmistumine füüsilisteks katseteks jm)?
- Milliseid meetodeid kasutab vastuvõtukomisjon õppijakandidaadi sobivuse hindamiseks?
- Mida need meetodid sisuliselt tähendavad (nt mida hindab või mõõdab test, mille tulemused annavad märkimisväärse osakaalu inimese hindamisel)?
- Millal ja kuidas avalikustatakse vastuvõtu tulemused?

Lisaks sellele huvitab tulevast õppijat koolis õppimisega seotud informatsioon, nagu näiteks

- Kuidas on õppetöö korraldatud (statsionaarne, töökohapõhine õpe, praktika sooritamine, koolipäevade pikkus jm)?
- Kas koolis töötavad tugispetsialistid, millised ja kuidas nad aitavad?
- Kas koolil on õpilaskodu ja/või võimalused vaba aja sisustamiseks (huviringid, sportimisvõimalused vm)?
- Milliste rahaliste väljaminekutega peaks arvestama ja mida nendest kompenseeritakse?
- Milliseid õppetõetusi ja stipendiumeid pakutakse?
- Kelle käest saab küsida täiendavat infot või nõu?
- Miks on selles koolis hea õppida (vt inspiratsiooniks nt Edasiõppija portaali ⁷)?

Sisseastujat toetavad selgelt eristatavad ja leitavad erialade kirjeldused ja õppekavad. Tihti leitakse esimesena just erialade kirjeldused, mille põhjal on raske hinnata huvipakkuva eriala jõukohasust.

⁶ Õpilase kutseõppeasutusse vastuvõtu kord, leitav <https://www.riigiteataja.ee/akt/129082013018>

⁷ Edasiõppija. Värske info õppimisvõimaluste kohta Eestis ja välisriikides, leitav <http://haridusinfo.ee/>

Õppekavad ja seal kirjeldatud õpiväljundid annavad õpitavast terviklikuma pildi ja aluse eriala sobivuse üle otsustamiseks, seega võiks mõelda, kuidas suunata huviline muuhulgas ka õppekavasid uurima. Lisaks eelmainitule peaks olema kajastatud ka erialaga kaasnevate terviseriskide ja vajaliku tervisliku seisundi kirjeldused.

Kodulehel olev info peab olema esitatud selges ja arusaadavas keeles, sh et ka erivajadusega huviline saaks kätte talle vajaliku teabe. Arvestada tuleks nii vaegnägijate, lugemisraskusega kui ka teistega (nt vanemate inimestega). Kriitilist pilku kooli esindajalt vajaks kodulehel kasutatud pildimaterjal (vajadusel ehk hoopis juurde lisada), tekst ja selle sõnastus ning paigutus. Liiga lakooniline ja ühetaoline kodulehekülj ei pruugi piisavalt huvi äratada, samas kui informatsioonist küllastunud leht tekitab vastumeelsust ja raskusi sellesse süvenemisel.

VASTUVÕTU KORD

Vastuvõtu kord on üldjuhul üks osa õppekorralduseeskirjast. **Vastavalt oma soovidele, vajadustele ja võimalustele loodud kord toetab kooli personali õppijate valikul ja annab neile ette selgema tegutsemisprotsessi**, millest lähtuvalt sisseastujaid vastu võtta ja nendega seonduvat määratleda. Kord on vajalik eelkõige selleks, et vastuvõtuprotsess oleks läbipaistev ja osapooltele selge.

Üldiselt on koolid oma korra loomisel juhindunud kehtestatud määrusest (vt viide 6), kuid oma ressursside raames on koolil tegelikult võimalus kujundada ka detailsem regulatsioon, mis sätestaks kõik olulised vastuvõtuga seotud aspektid ja mis aitaks vastuvõttu tulemuslikumalt korraldada. Näiteks saab kokku leppida, et iga õppija puhul peab läbi viidama vestlus vähemalt pool tundi või et eriala nõudmistest lähtuvalt iga sisseastuja sooritaks töökatse. Vastuvõtu korra rakendamiseks luuakse koolis vähemalt viieliikmeline vastuvõtukomisjon, kellel on mitmekülgsed ülesanded vastuvõtu sujuvamaks ja eesmärgistatud korraldamiseks.

KOMISJONILIIKMETE ETTEVALMISTUS JA TEGEVUS

Sisseastumise tulemuslikkust mõjutab otseselt vastuvõtukomisjoni liikmete teadlikkus oma tegevuse eesmärkidest ja kompetentsus kokkulepitud tegevuste läbiviimisel ning töö korraldus kogu protsessi vältel. Kooli sisseastumine ja õpilaste vastuvõtt on tulemuslikum, kui

- **protsessil on juht**, kes valdab tervikpilti, koordineerib infovahetust ja ülesannete jagamist ning vastutab protsessi eest;
- **protsess on tagasisidestatud** (kuidas vastuvõtt kulges ja miks just nii läks?), tagasisidet annavad ka õppijad (mis neid toetas või takistas vastuvõtu ajal);
- tagasiside analüüsile järgnevad tõendus põhised **arendustegevused** (mida tuleb teha teisiti, miks ja kuidas?).

Vastuvõtuprotsessi juhi ülesandeks on tagada komisjoniliikmete ja teiste vastuvõttu kaasatud inimeste pädevus ning valmistada ette komisjoniliikmed viisil, et komisjoni töös osalejad teavad:

- mis on nende tegevuse eesmärk ja oodatav tulemus;
- mida vastuvõtuprotsessis hinnatakse (milliste eeldustega õppijat ootab kool, kas on konkreetse eriala õppimiseks ja sellega seotud ametis töötamiseks piisavalt vajalikke võimeid, teadmisi, oskusi jm);
- milliseid meetodeid hindamisel ja/või valimisel kasutatakse;
- millised on hindamiskriteeriumid.

Vastuvõtukomisjoni juhi ja liikmete tegevust toetavad hea suhtlemisoskus (sh oskus luua kontakti erinevate inimestega ja kujundada pingevaba suhtluskeskkond), koostöövõimelisus ja -valmidus, õppija arengule orienteeritus, objektiivsus, kohuse- ja vastutustundlikkus, sünteesi- ja analüüsivõime (sh suutlikkus enda tegevust reflekteerida), erinevate hindamis- ja valikumeetodite tundmine (sh vestluse ja rühmatöö läbiviimine ning küsimuste esitamine), oskus anda edasiviivat tagasisidet ja oskus edastada ka negatiivset sõnumit.

KARJÄÄRI KUJUNDAMISE PÄDEVUSTE MUDEL JA SELLEL PÕHINEV VESTLUS

Vastuvõtu edukuse mõlemale osapoolale tagab asjakohaste hindamismeetodite kasutamine. Oluline on määratleda, mida ja kuidas hinnata erialast/valdkonnast lähtuvalt. Kõige klassikalise näide **hindamismeetodist vastuvõtuprotsessis on vestlus**, mis annab võimaluse vahetult sisseastujaga suhelda, vahetada olulisemat informatsiooni jne. Juhul kui konkurss mõnele erialale puudub, peaks ikkagi sisseastujaga eelnevalt vestlema, sest see aitab juba varakult välja selgitada õppija vajadused ja eesmärgid. **Vestluse edukusele aitab kaasa** niisuguste küsimuste esitamine, mis suunavad sisseastujat seostama ning mõtestama kooli ja erialale sisseastumist oma karjääriga laiemalt.

Karjääri all mõistetakse inimese elukestvat arengut kõigi tema elurollide (perekonnaliikmena, kodanikuna, töötajana, õppijana jt) kooskõlas. **Eesmärkide, valikute ja tegevuste kaudu saab oma elukäiku mõjutada.** Oma karjääri teadlik suunamine eeldab, et inimesel on olemas karjääri kujundamise pädevused. Need on **teadmised, oskused ja hoiakud, mis aitavad koguda, analüüsida ja kasutada infot iseenda, hariduse ja töömaailma kohta, valida ja otsustada, seada eesmärgi ja teadlikult tegutseda nende saavutamise nimel.**

Karjääri kujundamise oskuste mudeli on välja töötanud SA Innove Rajaleidja karjäärteenuste keskus 2016.a.

Joonis 1. Karjääri kujundamise pädevuste mudel. SA Innove, 2016.

Karjääri kujundamise pädevuste mudel (vt Joonis 1) on SA Innove karjäärteenuste keskuse poolt välja töötatud hiljuti, mistõttu suure tõenäosusega ei ole karjääri kujundamise pädevus terminina veel väga levinud. Kuna mudeli koostamisel on lähtutud riiklikest õppekavadest, milles on karjääri

temaatika süsteemselt ja asjakohaselt jaotatud eri tasanditel (sh ainevaldkondade lõikes), pakub mudel sisseastumise protsessis küsimuste esitamiseks ette väga hea üldistatud raami. Mudeli rakendamise üks loogika seisneb selles, et kui **isik esitab endale asjakohaseid, olukorda ja seatud sihte kriitiliselt analüüsida aitavaid küsimusi, kujundab ta seeläbi teatud konkreetseid pädevusi.**

Mudel kirjeldab selgelt ja kompaktselt, millised erinevad etapid isik oma karjääri kujundamiseks läbib. Need neli etappi on:

- keskendumine **eneseteadlikkuse arendamisele;**
- keskendumine oma **võimaluste analüüsile;**
- keskendumine **planeerimisele ja konkreetsete eesmärkide seadmisele;**
- keskendumine tegevustele, mis **võimaldab planeeritu teoks teha.**

Sõltuvalt isiku senisest elukogemusest võib ta tabada ennast üha uuel ringil läbimas samu etappe. See on loomulik ja paratamatu, sest **karjääri kujundamine ongi elukestev protsess.** Omandatud kogemused ja areng, endale võetud uued elurollid, loovad kõigile neile neljale etapile pidevalt uut väärtust ja seeläbi ka tähendust. On ideaal, kui kooli sisseastuja on enne dokumentide esitamist kõik need etapid enda jaoks läbi töötanud ja kooli sisse saamine on tema jaoks teadlikult planeeritud tegutsemine.

Seega on õpilaskandidaatidega **vestluse üks põhiküsimusi:** kuidas välja selgitada, kas ja millised eeltoodud etapid isik enda jaoks on läbi töötanud? **Teine põhiküsimus:** kuidas välja selgitada, millise töö on isik enda jaoks neid etappe läbides avastanud ja tunnistanud? **Kolmas põhiküsimus:** kuidas välja selgitada, kas isiku tööde oma olukorra, taotluste ja enda isiku kohta läheb kokku sellega, milline reaalus ootab teda ees erialases valdkonnas? **Neljas põhiküsimus:** kuidas kool saadud teavet edasi kasutab?

Mõtestatud küsimuste põhjal selguvad muuhulgas õppija individuaalse toe vajadus ja eesmärgid, mis peaksid õpingute ajal läbivalt toetatud olema.

Alljärgneva põhjal saab hõlpsasti komplekteerida (sh tõstes küsimusi sujuvat vestlust soodustavasse järjekorda) erinevaid küsimustikke, mis kohanduvad konkreetse eriala ja/või kutseõppe tasemele vastuvõtu vestluseks.

Eneseteadlikkus

- Kirjelda ennast, milline inimene sa oled? Mis on need tegevused, mis sulle rõõmu pakuvad, mida sa teed kirega? Mis paneb või innustab sind tegutsema, õppima?
- Kuivõrd oluline on sinu jaoks tunda iseennast, oma võimeid ja muid tugevusi? Põhjenda, miks?
- Millised tunded sind valdavad täna, kui soovid kooli sisse saada?

Ilmsiks tulevad: isikuomadused, võimed, oskused, huvid, väärtused, tegutsemise viisid, õpimotivatsioon ja muu **eneseteadlikkust** väljendav.

Võimaluste analüüs

- Kuivõrd oluline oli sinu jaoks kaaluda enne selle eriala valimist erinevaid õppimise võimalusi? Kas ja mida sa kaalusid?
- Mille põhjal sa valiku langetasid (töö sisu, töö iseloom, nt pingeline jms, töökeskkonna sobivus, võimalus oma võimeid rakendada jne)?
- Kuivõrd määras valikut see, et eriala sobitub sinu eeldustega, kas ja kuidas väärtustatakse seda eriala ühiskonnas, perspektiiv olla edukas või omada head sissetulekut?
- Kirjelda, milline on sinu varasem õpi- või töökogemus (teatud puhkudel võimalus seostada VÕTA-ga, loe lähemalt lk 12).

Ilmsiks tulevad: eriala sisu ja karjäärivõimaluste tundmine, tulevase töökeskkonna tundmine, põhimõtteline teadlikkus oma võimalustest ja muu, mis väljendab erinevate **valikut mõjutavate tegurite tundmist**.

Planeerimine ja otsustamine

- Millisena sa kujutad ette oma tööelu pärast kooli lõpetamist? Milles seisneb sinu enda vastutus pärast kooli lõpetamist?
- Mida tulevane töö võiks või peaks sulle kindlasti pakkuma või võimaldama?
- Mida tähendab sinu jaoks seada endale eesmärgid ja teha pikemaajalisi plaane?

Ilmsiks tulevad: teadlikkus oma vastutusest, eriala võimalike väljundite tundmine, valiku seostatus eesmärkide ja oma eluga ja muu, mis väljendab **teadlikult planeeritust**.

Tegutsemise plaanide teostamiseks

- Kuivõrd kindlameelsena sa oma sisseastumise dokumendid esitasid? Mis kinnitab sulle endale, et sinu sisseastumise soov, eriala ja kooli valik on õige?
- Kuivõrd oluline on sulle teadmine - kes või mis sind toetab, kui õppimise või elukorraldusega probleeme tekib? Keda sa näed enda toetajatena selles osas?
- Too näiteid selle kohta, kuidas sa oled lahendanud seoses sinu õppimisega tekkinud takistusi või probleeme.

Ilmsiks tulevad: valiku ja tegutsemise tegelikud motiivid, probleemide lahendamise kogemus, sh sotsiaalne suutlikkus abi otsida ja muu, mis väljendab **teadlikkust oma tegevuste juhtimisel**.

Kirjeldatud mudel on **ennekõike tööriist koolidele õppija arengu toetamiseks**. Kindlasti ei saa olla välistatud olukorrad, kus kooli soovib sisse astuda isik, kes kasvõi osaliselt teadvustab endale, et see samm on tema sundvalik, kas siis millegi tagajärjel või paremate võimaluste puudumisel. Mudelist on tuge selleks, et kooli vastuvõtu protsessi käigus tõhusalt välja selgitada, kuidas isik on enda jaoks oma elu ja karjääri mõtestanud ning milline osa selles on hetkel taotletaval erialasel õpingul. Ära ei tohiks unustada, et vestluses on ka koolil omalt poolt kohustus kirjeldada õppijakandidaadile ja vajadusel tema lähedasele olulisemaid õppetöö korraldamisega seotud aspekte, õppetöö kohandamise võimalusi ning pakutavaid tugiteenuseid. Oluline on ka info selle kohta, kuidas kool panustab õpilase arengusse, missugused on kooli võimalused, õppekava ja õppe kvaliteet, milline on õppija perspektiiv pärast lõpetamist, kuidas kool n-ö aitab teda elus edasi.

PRAKTILISED ÜLESANDED JA PROOVITÖÖ (TÖÖKATSED)

Õppijate hariduslik taust, võimed ja motivatsioon võivad olla väga erinevad ja selleks, et suuta **neid adekvaatselt hinnata, võiks korraldada neile vastava eriala praktilised ülesanded**, kus muuhulgas hinnata õppijakandidaati tegutsemas rühmas.

Sõltuvalt erialast võib anda sisseastujale vestluse või muu kohtumise raames **lihtsamaid praktilisi ülesandeid**. Näiteks koka eriala sisseastujale võib anda ülesandeks erinevate esemete kaalumise ja nende võrdlemise-järjestamise raskuse järgi (raskusastme tõstmiseks lasta mõõtühikuid teisendada). Tulevane tiskler võiks aga märkida silma järgi puidu peale erinevaid pikkusühikuid (nt märgi löik 3cm, 10 dm jne) või näidata ette/nimetada, mida millise tööriistaga tehakse. Taolised ülesanded ei võta kaua aega, kuid samas on **informatiivse loomuga**.

Praktilisest ülesandest mahukam on **töökatse, mille võiks korraldada ja läbi viia võimaluse korral vastava eriala kutseõpetaja**. Töökatse järgneb vestlusele samal päeval ja selle kestvuseks võiks olla 1-2 tundi. Töökatse käigus tuleb teha seda tööd, mida teevad igapäevaselt sama eriala õppijad. Üldiselt algab töökatse **sissejuhatava vestlusega** (saab ühildada ka tavalise vestlusega), mille käigus räägitakse kokkupuutest erialaga, huvist tulevase eriala vastu, tulevikuväljavaadetest (töövõimalused

kodukohas, tugivõrgustik), kuidas sisseastuja kujutab ette erialal töötamist, millised on ootused tööle ja töökeskkonnale, ning miks töökatsel vajalik on. Teine osa töökatsel on **praktiline, mille käigus õppijakandidaat saab valitud eriala tööülesannet täita**. Töökatsel jälgitakse ja hinnatakse praktilise töö käigus järgmisi aspekte:

- kirjalikust või suulisest juhendist arusaamine ja nende täitmise mäletamine;
- üldine motivatsioon ja suhtumine täita antud tööülesannet;
- iseseisvus ülesande täitmisel (jäljendusoskus või iseseisvus otsustamisel);
- töö tempo ja füüsiline/vaimne vastupidavus;
- erialaste oskuste hindamine (erialati eraldi tabel, kus on vajalikud oskused, nt kaalumise, mõõtmise, ruumitaju);
- tehtud töö kvaliteedi hindamine;
- õpi- ja arenguvõime (kas on juhendatav, kas mõtleb kaasa, kas on valmis oma seisukohti muutma, kas on meelestatud heale tulemusele);
- enesehinnang ja hinnang oma töö kvaliteedile;
- keskkonna sobivus.

Ülalmainitud punktide alusel oleks mõistlik **koostada sisseastuja kohta arengukaart/ iseloomustus või mõnel muul viisil see info koondada**. Nähtu põhjal kogutud informatsioonile tuginedes tuleks läbi viia **töökatsel kokkuvõttev vestlus**, mille käigus antakse vastastikune tagasiside nii sisseastujalt õpetajale kui ka õpetajalt sisseastujale. Oluline on selgitada, et see oli vaid proovitöö ja et lõpphinnangut ei anta vastuvõtmise seisukohalt vaid selle põhjal.

VASTUVÕTT TÖÖKOHAPÕHISESSE ÕPPESSE

Töökohapõhine õpe on õppevorm, mis on korraldatud õppija, kooli ja ettevõtte koostöös, kus 2/3 õppest toimub ettevõttes. Töökohapõhise õppe vastuvõtu puhul oodatakse üldjuhul sisseastujalt vaid avaldust ja muid formaalseid dokumente (nt koopia dokumendist jm), kuid tulemuslikku ja eesmärgistatud vastuvõttu silmas pidades võiks kaaluda siingi muude vastuvõtuetappide rakendamist, et vähendada ettevõtja riske seoses demotiveeritud või võimaliku äralangeva õppijaga seoses. Kindlasti peab **töökohapõhise õppe vastuvõttus olema kaasatud tööandja esindaja**. Eesti Tööandjate Keskkliit on koostanud töökohapõhise õppe kohta juhendmaterjali⁸, kust saab antud õppevormi korraldamise kohta rohkem infot. Lisaks leiab esmased vastused oma küsimustele nende kodulehelt⁹.

HARIDUSLIKU ERIVAJADUSEGA SISSEASTUJA

Haridusliku erivajadusega sisseastuja puhul tuleb 2014. aastal vastu võetud määruse¹⁰ järgi koolil **nõustada sisseastujat** või tema seaduslikku esindajat sisseastuja **potentsiaalile vastava õppekava valikul**, hinnates õpilaskandidaadi valmisolekut õppekavas kindlaks määratud õpiväljundite saavutamiseks. Kuidas täpsemalt see toimub, sõltub kooli võimalustest ja teadmistest- oskustest. Kool saab kirjeldada HEV õppija vastuvõtmise oma vastuvõtukorras. Soovitav on see kindlasti juhul, kui loodud on HEV õppijatele sobivad õppekavad ning tingimused ja neid on iga aasta kooli õppima asumas.

⁸ Töökohapõhise õppe rakendamise juhendmaterjal, leitav <https://www.employers.ee/wp-content/uploads/T%C3%B6kohan%C3%B5hise-%C3%B5ppe-rakendamise-juhendmaterjal.pdf>

⁹ Õpipoisiõpe, leitav <https://www.employers.ee/algatused/opipoisiõpe-ehk-tookohapõhine-õpe/>

¹⁰ Erivajadusega isikute kutseõppeasutuses õppimise tingimused ja kord, leitav <https://www.riigiteataja.ee/akt/115052014004>

Sõltumata õppija vanusest võib kool võimalike raskuste tuvastamiseks, sobivate õppetöös osalemise võimaluste leidmiseks ja väljalangevuse ennetamiseks küsida sisseastujalt ja/või eeskostjalt eelmise kooli antud iseloomustust, rehabilitatsiooniplaani, kokkuvõtet pere-/eriarstilt. Taoliste dokumentide ja kirjelduste esitamist ei saa muuta kohustuslikuks, kuid põhjaliku selgitustöö tulemusena loodetavasti sisseastuja või tema vanem/eestkostja ei keeldu nende näitamisest. Peamine põhjus erivajadust kirjeldavate dokumentide esitamiseks on õppetöös tekkivate võimalike lünkade ja raskuste vältimine. Mida põhjalikum on probleemide varajane ennetus, toe vajaduse väljaselgitamine ja selle pakkumine, seda efektiivsem on õppetöö edaspidi.

Lihtsama variandina õppija raskuste või erisuste tuvastamisel võib sisseastumisel kasutada ankeeti, kus küsitakse terviseinfot (terviseprobleemid, millega kool peaks arvestama õppetöös, erivajadusest tingitud piiranguid liikumises, suhtlemises), erivajadusest tulenevat keskkonna, õppematerjalide kohandamise vajadust, vajalike tugimeetmete kohta jne. Käsikirjaliselt sisseastuja poolt täidetud ankeet annab eelinfot võimalike kirjutamis- ja lugemis-(mõistmis-)raskuste kohta, mis mõlemad on üsna levinud erivajadused. Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskuse, Tallinna Teeninduskooli, Tartu Kutsehariduskeskuse, Urvaste kooli, Haridus- ja Teadusministeeriumi ja SA Innove koostöös on valminud stuktureeritud intervjuu põhi valikuaasta projektis kasutamiseks, mille tervist puudutava osa (tabel 1) saab võtta eeskujuks oma ankeedi koostamisel. Intervjuu põhi tervikuna on hiljem leitav valikuaasta programmi pakkuvate koolide kodulehekülgedelt.

Tabel 1. *Minu tervis*

Olen terve	
Mul on terviseprobleeme, kuid need ei takista programmis osalemist	
Minu terviseprobleemid võivad raskendada programmis osalemist	
Võtan pidevalt ravimeid, kui jah, siis milliseid	
Olen kasutanud rehabilitatsiooniteenuseid	
Toitumise eripära (nt allergiad) Täpsustus	
Terviseprobleemid, mis nõuavad erilist tähelepanu	

Kui eelnevalt on teada, et sisseastuja on erivajadusega, võiks vestluse korraldada kaheetapilisena, kus esmalt vestlevad üldistel teemadel tund aega ühise laua taga õppija, tema vanem ja komisjon, seejärel aga vestleb umbes tund aega õppija iseseisvalt ainult koos tema eriala õppesuuna juhiga juba konkreetsemalt ja erialast lähtuvalt. Taoline vestlus võtab kauem aega, kuid samas annab see komisjonile piisavalt informatsiooni õppija erisustest, vajadustest ja sellest, milliseid kohandusi on vajalik enne õppija õppima asumist teha.

Käesoleval aastal on ilmunud eesti keeles Inglismaa hariduskonsultandi Glynis Hannell' raamat „Erivajaduste määratlemine“¹¹, milles sisalduvate küsimustike abil on võimalik märgata ja selgitada välja õpilase eripärasid. Kuigi vaatluslehtede kasutamine eeldab natuke enam tulevase õppijaga koos olemist, võib nende kasutamist planeerida ka vastuvõtujärgsesse aega või võib koguda sealt mõtteid oma vastuvõtu ankeedi koostamiseks.

Vähe on teada üleminekuplaanist, mille koostamine on põhikooli lihtsustatud õppekava läbinud õpilasele kohustuslik. Üleminekuplaan peaks sisaldama õpilase tugevusi, nõrkusi, eripärasid, valdkondade eelistusi ja muud olulist informatsiooni, mille abil saaks korraldada arengule ja

¹¹ Hannell, G. (2017). *Erivajaduste määratlemine. Vaatluslehed individuaalsete eripärade hindamiseks*. Tartu: kirjastus Studium.

võimetele vastavat õpet kutseõppes. Täenduslik üleminekuplaan võiks olla koostatud küll põhikooli õpetajate ja tugispetsialistide juhtimisel, kuid olles kindlasti kaasanud ka kutseõppeasutuse (ja muidugi ka õppija enda). Lõuna-Eestis on juba mitmeid aastaid rakendatud ühe üldhariduskooli ja kutseõppeasutuse koostöös koostatud üleminekuplaani, mille tulevane kutseõppesse siseneja uuele koolile kindlasti edastama peab. Antud üleminekuplaanis kogutakse õpilase kohta teavet nii tema enda, vanema kui ka põhikooli esindajalt. Üleminekuplaani saab sisse kirjutada tulevase kooli korduvad külastused, sealsest õppetööst osavõtt, vanematele kooli tutvustus, vestlused jm. **Planeeritud tegevus aitab eesmärgini jõuda.** Üleminekuplaani koostamise ja näidise leiab Innove kodulehelt¹².

Pikaajalist ja praktilist kogemust haridusliku erivajadusega noorte õpetamisel **omab Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus, kellelt on võimalik küsida nõu ja tuge õppija toetamise ja õppe kohandamise teemal.** Muuhulgas kasutab Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus Hamet hindamismetoodikat, mis aitab hinnata eriala omandamiseks ja tööks vajalikke oskusi, õpivõimet ning töökäitumist. Astangu keskuse poole pöördudes on võimalik kõikidel kutseõppeasutuste õppijakandidaatidel hindamisest osa saada.

MUUKELSE JA VÄLISPÄRITOLU SISSEASTUJA HINDAMINE

Muukeelsete ja välispäritolu sisseastujate puhul on mitmeid aspekte, mida kindlasti peaks tavapärasel protsessis lisaks veel arvestama. Kuigi tänaseni ei ole meil ühtegi konkreetset materjali, mis aitaks kutseõppeasutustel muu emakeelega inimeste sisseastumisprotsessi ja hindamist korraldada, siis eelkõige peab vastuvõtu raames hindama inimese keeleoskust (sh ka võõrkeeli, millele tuginedes võiks õpet osaliselt läbi viia), motivatsiooni, varasemaid kogemusi seoses valitava erialaga, aga ka kultuurilisi eripärasid ja sotsiaalseid oskusi (mis tulenevalt kultuurilistest eripäradest võivad olla erinevad).

Üldiselt võiks sisseastumisprotsess muukeelse sisseastuja puhul olla **võimalikult praktiline**, sest annab aimu inimese tegutsemisest, valikutest, oskustest. Hästi sobivad korraldamiseks töökatsed. Vestluse puhul saab juhendada karjääri kujundamise pädevuste mudelist. Kuigi üheks eesmärgiks peaks olema ka **eesti keele oskuse väljaselgitamine**, siis **keele ebapiisav valdamine ei tohiks saada otsustamisel määravaks**. Kui kandidaadil on muud eeldused täidetud, siis omandab ta keeleoskuse täiendava õppe käigus ja ühtses rühmas eakaaslastega koos õppides-suheldes.

Helsingi Ülikooli professor Liisa Keltikangas-Järvinen on kirjutanud¹³, et tänapäevaseid sotsiaalseid oskusi iseloomustavad eelkõige vestlusvalmidus, kontakteerumiskiirus ja loomulik suhtluslaad. Tema sõnul **on keeruline leida sotsiaalsetele oskustele definitsiooni, mis ei sõltuks ajast või kultuurist**. Küll aga on enam-vähem universaalsed oskused probleemide lahendamise võimekus ja alternatiivide rohkuse seas valiku tegemine.

Sisseastumise raames võiks anda välispäritolu kandidaadile lahendada **lihtsamaid probleemülesandeid**, mille lahenduskäik (selle viis, kiirus, abi küsimine jm) annaks vastuvõtukomisjonile infot inimese omaduste kohta. Sarnast informatsiooni annaksid **ka ülesanded, milles sisseastuja peaks tegema mingi valiku ja seda ka põhjendama**. Keltikangas-Järvineni sõnul kasutab sotsiaalselt pädev inimene erinevaid tegevusmudeleid, mille seast valib ta sõltuvalt ülesandest või olukorrast välja kõige sobivama. Infot inimese olemuse kohta annab see, kas ta on

¹² Kutseõppija individuaalne üleminekuplaan, leitav <http://haridusinfo.innove.ee/et/kutseharidus/juhendmaterjalid#korraldamine>

¹³ Keltikangas-Järvinen, L. (2011). *Sotsiaalsus ja sotsiaalsed oskused*. Tallinn: kirjastus Koolibri.

valmis nõu pidama, abi küsima, kas ta jääb mõttesse ja klammerdub probleemi külge või hakkab distantsi hoidma.

Kultuurilised eripärad ja nendest tulenevad vajadused võiksid olla üks teema, mida muuhulgas vestlusel käsitleda. Eelnevalt on vajalik **vastuvõtukomisjoni eeltöö, et olemas oleksid mingid teadmised kultuurist**, kust välispäritolu õppiija tuleb. Meil on tänaseks väga head kogemused nii mõnelgi üldhariduskoolil, kuhu välispäritolu noored on õppima asunud. Võimalik on näiteks Innove kaudu teada saada oma piirkonnas olevad koolid, kellelt **küsida nõu just õppe ja keskkonna kohanduste osas**. Lisainfot leiab ka Innove koduleheküljelt, muuhulgas näiteks saab ideid esmase tutvumisvestluse näidistest¹⁴.

Raskusi õpingutes võivad tekitada puudulikud üldainete teadmised, mis on aluseks erialaste teadmiste-oskuste kujunemisel ja mille teadmiste taset peaks eelnevalt hindama. Näiteks matemaatika ja inglise keel on oma olemuselt üsna universaalsed, mistõttu saab **vastuvõtu raames nende teadmiste välja selgitamiseks kasutada põhikooli materjale** (koostada tööleht tööraamatute jm põhjal) või lasta lahendada ülesandeid näiteks Innove elektroonilises keskkonnas¹⁵, kus on rohkelt e-ülesandeid. Tõenäoliselt on vajalik juba algusest pakkuda õpilasele **täiendavat tuge põhiainetes**, millele saab edaspidi üles ehitama hakata erialaseid oskusi. Välispäritolu õpilase õppetööd planeerides võiks kindlasti kaaluda ka **HEV õppijatele mõeldud õppematerjalide**^{16,17} kasutamist, mis oma lihtsa keele ja selge struktuuri tõttu on ebapiisava keeleoskusega õppijale jõukohasemad.

Välispäritolu ja just pagulasstaatusega õpilaste kohanemisest teistsuguses kultuuriruumis asuvas koolis annab aimu inglisekeelne raamat „The Newcomers. Finding Refuge, Friendship, and Hope in American Classroom“¹⁸, millest küll üks-ühele järeldusi meie oludest teha ei saa, kuid mis toob meid lähemale sellele, kuidas põgeniku taustaga inimesed ise ennast tunnevad.

INFO KOONDAMINE, ANALÜÜS JA SISSEASTUJALE TAGASISIDE ANDMINE

Sissestumisprotsess või mõned selle etapid (nt vastuvõtuvestlus, töökatse) võivad sisseastuja jaoks olla ärevust ning ebakindlust tekitavad. **Oskuslikult juhitud tagasisidestamine aitab muuta selle konstruktiivseks õpikogemuseks**. Usaldus, empaatia ja austus on võtmetähtsusega tõhusa tagasisidestamise ja õppimisprotsessi toetamisel ning toetavad inimliku kontakti tekkimist.

Et tagasisidestamine oleks terviklik ja arvesse võetaks kõiki aspekte, peaks **komisjon eelnevalt olema kogunud informatsiooni muuhulgas ka sisseastuja varasemate õpingute ja töökogemuste kohta**. Varasemate õpingute ja töökogemuste arvestamisel (VÕTA)¹⁹ peetakse oluliseks kõiki inimese varasemaid teadmisi ja oskusi, mis inimene on eelnevalt omandanud. Koolil tuleb läbi mõelda, kuidas

¹⁴ Metoodilised materjalid muukeelse õppiija õpetamiseks, leitav <http://haridusinfo.innove.ee/et/yldharidus/muu-kodukeelega/opetajale/metoodilisi>

¹⁵ Eksamite infosüsteem, avalike ülesannete lahendamine, leitav <https://eis.ekk.edu.ee/eis/lahendamine>

¹⁶ Üldhariduse HEV õppematerjalid, leitavad <http://hev.edu.ee/?id=8>

¹⁷ Kutsehariduse kohandatud õppematerjalid, leitavad <http://haridusinfo.innove.ee/et/kutseharidus/oppematerjalid#kohandatud>

¹⁸ Thorpe, H. (2017). *The newcomers. Finding Refuge, Friendship, and Hope in American Classroom*. New York: Scribner.

¹⁹ Varasemate õpingute ja töökogemuste arvestamine, leitav <https://www.hm.ee/et/tegevused/taiskasvanuharidus/varasemate-opingute-ja-tookogemuse-arvestamine>

ja millises etapis VÕTA korraldada. Soovitusi VÕTA korraldamiseks leiab samal teemal koostatud käsiraamatust²⁰.

Tagasisidestamise aluseks saab olla mõtestatud kokkuvõte, mis põhineb saadud informatsiooni analüüsil. Igasuguse info koondamise ja analüüsi muudab lihtsamaks ja kindlasti ka tõhusamaks, kui eelnevalt on läbi mõeldud selle info koondamise struktuur. Näiteks võib vestluse käigus märkmeid tehes olla spikriks peamist infot koondav ankeet (tabel 2).

Tabel 2. Vestluse infot koondav ankeet

Märgitakse enne vestlust	Pannakse kirja vestluse ajal/järel
_____ erialaga seotud	Mida sisseastuja vestluse käigus enda kohta avaldab
Peamised olulised isikuomadused kutsetöös:	
Võimed:	
Olulised eelteadmised:	
Õpitava eriala sisu:	Teadlikkus sellest erialast:
Õppekavas toodud õpiväljundid.	(Mida õpitakse, millised pädevused omandatakse?)
Erialaga seotud töökeskkond, töötingimused, töö iseloom, vajadusel selle eripära:	Teadlikkus töö sisust ja iseloomust, töökeskkonna ja tingimuste sobivus (nt oma tervise eripära silmas pidades)
Väljund tööturul pärast lõpetamist:	Ootused ja ideed leida erialale tööine rakendus:
Erialase tööga loodav väärtus:	Kas ja kuidas need väärtused tegelikult sisseastujat kõnetavad:
Õppimise korraldus:	Õpiharjumused: <i>(Millal viimati õppis, kuidas õppimise enda jaoks korraldas ja kuidas sellega toime tuli.)</i>
Iseseisva õppimise osakaal, korraldus ja nõuded:	Õpioskused: <i>(Nt aja planeerimine, e-õppe kogemused ja oskused jne)</i>
1. Üldistatuna (mis ei tulene otseselt erialast) 2. Kas ja mil moel väljenduvat õppija õpimotivatsiooni eeldab konkreetse eriala õppevorm, aeg, ka kutseõppe tasemest tulenev jms.	Üldine motivatsioon seda eriala õppida:

Tagasiside peab olema võimalikult täpne ja edasiviiv, et see suurendaks õppijakandidaadi valmisolekut kasutada tagasisidet oma edasiste tegevuste elluviimisel. Julgustama peaks sisseastujat sisseastumisprotsessis kogetule omalt poolt tagasisidet andma, et vajadusel oleks võimalik kogu protsessi korrigeerida.

Kooli ja õppekavade arendusega pikaajaliselt tegelejad Maria Jürimäe, Anita Kärner ja Leelo Tiisvelt on öelnud, et „tagasiside tõhusust ei määra mitte selle kogus, vaid selle kvaliteet. Kõige tõhusam tagasiside toob õppija töös või sooritusel konkreetset välja õnnestumised ning pakub

²⁰ VÕTA käsiraamat, leitav http://primus.archimedes.ee/sites/default/files/vota/vota_kasiraamat.pdf

arusaadavaid juhiseid vajakajäämist ületamiseks“.²¹ Tõhusaks võib nimetada tagasisidestamist, mis on võimalikult vahetu ning on selgelt sõnastatud, edasiviiv ja mis:

- viitab jälgitud olukorrale või tajutud käitumisele, mitte inimesele endale. Inimese isiksust või võimekust kommenteerides tuleb olla eriti delikaatne ja argumenteeritud. Puudutada tuleks ainult neid **omadusi, mis on väga otseselt seotud antud erialal või õppevormis toimetulekuga** või hilisema tööleasumisega;
- on spetsiifiline (viitab konkreetsele tegevusele või käitumisele), mitte üldistav või mittemidagiütlev (nt proovige asendada sõna „Tubli!“ konkreetsete tähelepanekutega);
- arvestab tagasiside saaja valmidust ja võimekust tagasisidet vastu võtta, veenduda võiks, et **tagasiside on kandidaadile arusaadav**;
- on kirjeldav, mitte tõlgendav või hinnangut andev;
- julgustab tagasiside saajat **kaasa mõtlema**;
- võimaldab tagasiside saajal midagi konkreetset ette võtta (kelle poole pöörduda, et selles koolis talle sobivam võimalus leida vms) ning innustab tegutsema.

Praktilised näpunäited:

- **eesmärgistage** enda jaoks selgelt see, mida kavatsete tagasisidestamise käigus öelda või esile tuua;
- alustage sõnadega „Meie vestlusest selgus/sinu proovitöö tulemuse põhjal saan öelda/ma märkasin...“ ja **kirjeldage** enda tajutud olukorda. Alguks „Sina oled/teed...“ mõjub süüdistavalt ning sunnib võtma kaitsepositsiooni;
- võib proovida kasutada nn **hamburgeri meetodit**: alguses ja lõpus tooge välja tugevused ja muu positiivne ning keskel mainige seda, mis vajaks muutmist/parandamist;
- seadke eesmärgiks avatud suhtlemine ja **näidake omapoolset lugupidamist**, olge aus ja avatud.

Mõtestatult ja põhjalikult läbi viidud sisseastumisprotsessi läbimisel on üks raskemaid etappe see, kui selgub, et tõenäoliselt ei ole õppijakandidaat soovitava erialale just kõige sobivam. **„Ei“ ütlemine on üks kõige keerulisemaid protseduure.** Erialale mittesobivusest rääkimisel saame pigem rääkida veenmisest ja selgitamisest, toetudes kutsestandardis kirjeldatud kutseoskuste, kutsesobivus- ja tervisenõuetele ning õpilase enesehinnangule ja valmisolekule töötada tulevikus õpitud erialal.

Et kogu protsessist ei jääks kummalegi osapoolele negatiivset maiku ja et vältida olukorda, kus järjekordne noor ei tööta ega õpi, on **oluline teda nõustada ning anda soovitusi edaspidiseks.** Tõenäoliselt jääb läbimõeldud protsessi põhjal komisjonile silma, millised on kandidaadi nõrgemad küljed ja millised on tema tugevused. Selle info võiks kirjalikult talletada eelnevalt ette valmistatud dokumendipõhjale ja anda see sisseastujale kaasa. Nõrkuste ületamiseks võiks kaasa anda ka mõned lihtsamad soovitusel (mis tuleneksid mh eriala osaoskustest, baasteadmistest), mida endas arendada. Taoline **kaasa antav tagasisidestatut leht peaks sisaldama kontakte ja asutusi**, kuhu inimene edaspidi saaks pöörduda (nt Rajaleidja keskus, Töötukassa, Astangu Kutserehabilitatsiooni Keskus jt). Lisaks võiks aidata tal leida teisi koole, kus ehk õpetatakse sama õppekavaruühma eriala, kuid madalamal tasemel või kus on inimese huvidele ja võimetele sobivamad valikud.

²¹ Õpetajakoolituse õppematerjal „Kujundav hindamine kui õppimist toetav hindamine“, http://www.curriculum.ut.ee/sites/default/files/ht/oppimist_toetav_hindamine_kokkui.pdf

KOOLIMEESKONNA REFLEKSIOON PEALE VASTUVÕTUPERIOODI

Üldiselt pööratakse rõhku sellele, kuidas anda tagasisidet sisseastujale, kuid sisseastumisprotsessi tulemuslikumaks muutmisel on **oluline kogu protsessi tagasisidestamine ka vastuvõtukomisjonis ja koolis**, mille käigus vajavad kindlasti analüüsimist järgmised aspektid.

- Numbrilised näitajad ja statistika - eesmärgid ja tegelikkus - kui palju oodati õppijaid erinevatele õppekavadele ja kui palju oli tegelikult kandidaate. Mis põhjusel on mõnel erialal jätkuvalt vähe huvilisi? **Mida teha olukorra parandamiseks?**
- Komisjonide töö, mille tagasisidestamisel võiks pöörata tähelepanu vastuvõtukomisjonide osas räägitule.
- Kavandatavad muudatused - eelnev info jagamine, dokumentide menetlemine, vestluste ja proovitööde sisu, vastuvõtukomisjoni ettevalmistamine jne. Erilist tähelepanu vajaksid erialad, kus varasemalt on väljalangevus kõige suurem ja keskenduda nende erialade vastuvõtu enam **läbimõeldud korraldamisele**.

Terviklikuma ülevaate saamiseks on asjakohane tagasiside kogumine nii sisseastumisprotsessi kaasatutelt (komisjoniliikmed, koolivälised partnerid jt) kui õppijatelt. **Infot kogu protsessi kohta ja häid parendusideid võib saada just esmakursuslastelt:** kust said infot, millisest infost puudust tundsid, mis segas ja mis toetas protsessi ülesehituses, mida võiks teha teisiti?

KOOSTÖÖ ERINEVATE HUVIGRUPPIDEGA

Igasuguse tegevuse tulemus on parem, kui see on tehtud eduka koostööna. Nii saab ka kutseõppeasutus efektiivsema sisseastumisprotsessi eesmärgil teha koostööd erinevate osapooltega.

KOOSTÖÖ ÜLDHARIDUSKOOIIDEGA

Tihedat koostööd võiks kutseõppeasutustel toimuda **üldhariduskoolidega** nii oma piirkonnast kui üle Eesti. Üks levinumaid vorme kooli tutvustamiseks on **avatud uste päev**, mida korraldab enamasti kutseõppeasutustest. Tavapäraselt toimuvad need piiratud ajavahemikus (koolivaheajal) ja on rahvarohked. Mõnikord tulla kogu klassiga ja külastatakse ühel päeval kiirkorras mitmeid kooli. Sellised külastused võivad jääda pealiskaudseks, mistõttu tasub planeerida muidki tegevusi.

Kutseõppeasutuste tutvustusi saab üldhariduskoolis **siduda karjääriõppega** nii loimituna aineõppesse kui tunnivälisesse tegevustesse. **Panustada tasuks kõikidesse kooliastmetesse.** Karjääriõppe toetamine võib olla ka üks arvestatavaid motivaatoreid selleks, et üldhariduskool kutseõppeasutuses head koostööpartnerit näeks. Kutseõppeasutus saab pakkuda konkreetseid võimalusi ja näidata oma avatust. Kui asetada fookusesse õpilane, tema teadlikkuse tõstmine ja karjäärivalikute toetamine, **võiks oluliselt väheneda olukord, kus kutsekool ja gümnaasium konkureerivad õpilaste pärast nende tegelikke vajadusi arvestamata.**

Koostöös aineõpetajatega võiks tundi **kutsuda teemakohase külalisesineja kutsekoolist** või õpetatava erialaga seotud ameti esindaja (õppija, kutseõpetaja, vilistlane, ettevõtte esindaja). Samuti on variant viia **ainetund läbi kutseõppeasutuse ruumides**, eriti kui õpitav osa on praktiline.

Töötada võib hästi **noorelt noorele meetod**, kus näiteks kutseõppeasutuse õppijad viivad läbi töötubasid või on ringijuhendajad (nt oma praktika raames) üldhariduskoolis. Antud juhul oleks tegemist vastastikuse kasuga, sest tunni läbiviija saab sellest praktilise kogemuse.

On näiteid, kus põhikooli ja kutseõppeasutuse vahel on sõlmitud **kokkulepe, mille kohaselt käivad põhikooli lõpuklasside õpilased** (alates 8. klassist) regulaarselt (igal nädalal või kord kuus) **kindlal päeval kutseõppeasutuses** tutvumas ja omandamas esmaseid oskusi kõikidest erialadest. Samas ei pruugi nii mahukad ettevõtmised alati õnnestuda ja piirduda võib **mõnepäevaste töötubade või proovipäevadega**, mis on kutseõppeasutuse poolt korraldatud eelneval kokkuleppel konkreetsele klassile/koolile. Vähetuntud või -populaarsete erialadega tutvustamiseks võiks **kutseõppeasutus aidata leida ja viia kokku koolid oma piirkonna ettevõtjatega** ja korraldada neile ettevõtete külastusi.

Sellest, mida tähendab õppimine kutsekoolis, mille poolest see erineb üldhariduskooli omast, milleks peab valmis olema, millega arvestama, saab õpilane väga hea ettekujutuse **kutsekoolis õpilasarvuks olemise** kaudu. Õpilasarvutamise nõuab läbimõeldud ettevalmistust kutsekooli poolt ja vastava info üldhariduskoolidele edastamist, veel parem otsust suhtlust koolijuhiga, õpetajate ja õpilastega, et tutvustada tegevuse eesmärke, kasu õpilastele ning seotust karjääriõppega. Õpilasarvuks olemise **kasutegurit saab suurendada, kui sellele eelnevad ja järgnevad õpetaja poolt juhendatud tegevused** (nt arutatakse läbi, mida kutsekoolis jälgida, teha vaatluse kohta märkmeid ja pärast analüüsiv kokkuvõtte nähtust ja selle seostest iseendaga, meeldis või mitte, miks, mis pakkus huvi, millistes ametites on vajalikud õpitavad oskused jne). Samamoodi saab minna **varjutama ka mõne eriala esindajat**, kelle iga õpilane võiks ise vastavalt oma huvidele eelnevalt leida. Ise varjutatava inimese otsimine arendab muuhulgas ka suhtlemisoskust ja -julgest.

Üldhariduskoolidega koostöö tegemiseks on võimalusi rohkelt. Vajalik on selleks vaid **oma piirkonna koolidega tutvust luua** ja kokku leppida, millises vormis ja mahus koostööd mõlemalt poolt teha suudetakse. Kindlasti on õpilase üleminek **ühelt haridustasemelt teisele sujuvam, kui talle on tuttavad uue potentsiaalse kooli keskkond, inimesed ja pakutavad erialad.**

KOOSTÖÖ KOOLIVÄLISE NÕUSTAMISMEESKONNAGA

Karjäärinõustajate ja teiste **tugispetsialistide eesmärgistatud kaasamine sisseastumisprotsessi toetab** õppijakandidaate neile võimalikult sobiva, eeldustele vastava, jõukohase õppekava ja õppeliigi või vormi valikul ja võimaldab koolil saada üldist infot uute õppijate tugiteenuste vajaduse kohta, sh individuaalse karjääriplaani koostamisel ja õppija arengu jälgimisel. Koostööd karjäärinõustajatega saab teha vastuvõtu protsessi erinevatel etappidel.

Koostöö enne vastuvõttu:

- selgitada kooli ootused koostööle (kooliväliste spetsialistide kaasamise eesmärgid);
- leppida kokku koostöö vormid ja ajakava (mida ja millal tehakse, nt ka avatud uste päevadel jt üritustel, mitu spetsialisti oleks vaja kohale, kas on võimalik leppida soovijatel kohtumist kokku ka väljaspool kooli ruume endale sobival ajal);
- kooliväliste spetsialistide informeerimine, nt millised uued õppekavad või ümberkorraldused on eelseisval õppeaastal plaanis;
- täpsustada, millised on mingi eriala juures vältimatult vajalikud eeldused, nõudmised või piirangud, millele karjäärinõustaja või muu tugispetsialist saab kandidaadi või komisjoniliikmete tähelepanu pöörata.

Koostöö vastuvõtu ajal:

- kool tagab spetsialistile tööks sobiva ruumi;
- kui vastuvõtu tingimustes on nõutud vestlus karjäärinõustajaga, viib spetsialist kokkulepitud ajal vestlused läbi;
- karjäärispetsialist jälgib kandidaate vestluses, rühmatöodes jt vastuvõtuga seotud tegevustes ja annab komisjonile tagasisidet eelnevalt kokku lepitud aspektide kohta.

Koostöö vastuvõtu järel:

- tagasiside koolile, kuivõrd tõhus on olnud õppekavade ja erialade tutvustamine kooli poolt (mida ja mil määral õppijakandidaadid teavad, millise info põhjal valivad);
- pakkuda nõustamisvõimalust neile, keda vastu ei võetud (alternatiivsed võimalused, karjääriplaani korrigeerimine jne);
- pakkuda nõustamisvõimalust neile, kellel on täiendava nõustamise vajadus (nt täiskasvanud, kellel on eelmisest õpikogemusest pikem aeg möödas).

Koolivälisest meeskonnast karjäärinõustaja on neutraalne abiline, kes saab

- õppijakandidaadil aidata hinnata isiksuse sobivust konkreetse eriala õppimiseks ja seotud ametites töötamiseks;
- analüüsida varasemat õpikogemust ja hinnata valitud õppekava või õppetase jöukohasust;
- siduda õppimissoovi üldisema karjääriplaaniga ja suhestada õppija rolli teiste elurollidega;
- juhtida tähelepanu valitud eriala riskifaktoritele, nt tervisega või mõne isiksuseomadusega seonduvale;
- soovitada konsulteerimist teiste spetsialistidega (nt arsti, sotsiaaltöötaja või õppenõustajaga);
- vajadusel leida alternatiive (tõenäoliselt sobivamad õppekavad või õppeliigid või vormid samas koolis või mujal);
- tutvustada karjääriinfo allikaid.

Karjäärinõustaja ei anna vastuvõtukomisjonile informatsiooni kandidaatidega läbiviidud karjäärivestluste sisu ja isiksusetestide tulemuste kohta ega otsusta kandidaadi eest, mida valida. Vastuvõetud õppijad valib vastuvõtukomisjon oma kokkulepitud kriteeriumite alusel ja sobivate meetodite kasutamise abil.

LAPSEVANEMATE KAASAMINE

Vanema või lähedase kaasamine sisseastumisprotsessis alaealise või haridusliku erivajadusega sisseastuja puhul annab koolile ja õppijakandidaadile **võimaluse olla ühes infoväljas**. Vanem saab vajadusel rääkida, millise toe vajadus tema lapsel on ja kuidas siiani on sellega toime tulnud. Samas peab ta olema teadlik koolis pakutavatest erialadest, erialanõuetest, tugiteenustest ja ka võimalustest, mis tema lapsel peale kooli lõpetamist tööturul on.

On koole, kus vastuvõtuvestlusel on **vanema osalemine kohustuslik**. Räägitakse läbi kõik olulised nüansid, mis puudutavad nii õppimist, transporti kui ka muud. Vestlus kestab vähemalt tund aega ja on **informatiivne mõlemale osapoolle**. Vanema kaasamine vestlusele ja vastuvõtuprotsessi laiemale **annab vastutuse ka vanemale**. Vanem tunneb, et ka temal lasub kohustus jälgida oma lapse käekäigu eest ning samas on koolil võrdväärne partner, kellele vajadusel toetuda. Küll üldhariduse suunitlusega, kuid siiski väga headest kodu ja kooli koostöö näidetest räägib raamat “Rõõmuga kooli”²².

²² Valk, A., Ress, K. (2016). *Rõõmuga kooli. Kodu ja kooli koostöö käsiraamat*. Tartu. Leitav <https://www.tartu.ee/sites/default/files/uploads/roomugakooli.pdf>

KOKKUVÕTE

Kiiresti arenev töömaailm seab kutseõppeasutuste ette mitmesuguseid väljakutseid, sealhulgas ka väga erineva tausta ja eelneva ettevalmistusega õppijate õpetamise ning juhendamise kutsealaste oskuste omandamisel. Kooli püüd on luua igale õppijale võimalused tema võimete arenguks, loovaks eneseteostuseks ning sotsiaalse küpsuse saavutamiseks.

Tulevaste õppijate informeerimine algab juba enne vastuvõtu algust läbi erinevate kanalite. Paraku on koolidesse sisse astuda soovijate hulgas ka arvukalt neid, kellele valitud eriala või õppevorm ei ole jõukohane. Siit tulenevalt on äärmiselt oluline pühendada kooli astujatele oluliselt rohkem aega ja tähelepanu selgitamiseks välja tulevaste õppijate huvid, tugevused ja vajadusel toe pakkumise võimalused, julgustades teda olema aktiivne ja uudishimulik.

Võtmetähtsusega on kooli poolt hästi korraldatud sisseastumisprotsess ja vastuvõtt. Tulevase õppija jaoks on väga oluline olla teadlik sellest, mis teda kutseõppeasutuses ees ootab, millised on tema enda valikuvõimalused õppetöö raames ja mida peab ta tegema kooli sisseastumiseks ja õppekava nõuete täitmiseks. Nii on ka kutseõppeasutuse jaoks kasu palju suurem, kui sinna tuleb õppima teadlik inimene, kelle individuaalsed vajadused on juba eelnevalt välja selgitatud.